

מספר הקורס: 4040277

שם הקורס בעברית: ראשיתה וצמיחתה של הלאומיות הפלסטינית בעיניים פלסטיניות 1900-1948

שם הקורס באנגלית: The Birth and Growth of the Palestinian Nationalism from
Palestinian Viewpoint

שנה"ל: תשפ"ג

שם המרצה: אלעד ארצי

שם תכנית הלימודים: התוכנית ללימודי המזרח התיכון והאסלאם

סיווג הקורס: שיעור

משך והיקף הקורס: סמסטר א', 2 ש"ס

נקודות זכות אקדמיות: 2 נ"ז

דרישות קדם: מבוא לאסלאם; מסע באזור שסוע: המזרח התיכון בעשור האחרון

מועד שעות הקבלה: ימי רביעי 12:00-13:00

פרטי קשר של המרצה: elad.artzy@gmail.com

תיאור הקורס:

מלחמת העצמאות היוותה את הגשמת חלומה של התנועה הציונית לבניית בית לאומי ללאום היהודי והביאה לידי מימוש עשרות שנים של בניה רעיונית, מוסדית ומעשית. מלחמה זו מסמלת גם את שיא הכישלון של התנועה הלאומית הפלסטינית בניסיונה להגיע להישג דומה בשילוב עם המרחב הערבי מסביב והשמירה על מולדתה כאדמה ערבית.

לקו הסיום ההיסטורי הזה שהיווה גם יריית פתיחה הגיעו שתי התנועות הלאומיות במצב שונה לגמרי כמעט מכל בחינה. בחינת מאפייניה, התפתחותה ופעילותה של התנועה הלאומית הפלסטינית אל מול התנועה הציונית או בהשוואה אליה מעלימה רבדים שלמים של אירועים היסטוריים, הלכי רוח ותפיסות שהיו ועודן מהוות נדבך קריטי בתפיסה הלאומית הפלסטינית.

על מנת להבין אל-נכון את תחילת דרכה של התנועה הפלסטינית והשנים המכריעות בהתעצבותה יש לחזור ולנתח מבפנים את האופן בו תפסו הפלסטינים את פעילותה של התנועה הציונית בתחילתה, האופן בו התעצבה ההנהגה הפלסטינית אל מול האירועים ההיסטוריים שהביאו לסיום שלטונה ארוך השנים של האימפריה העותמאנית בארץ ובעיקר האופן שבו ראתה החברה הפלסטינית את עצמה אל מול הסובבים אותה.

אי לכך רובו של הקורס יתבסס על מקורות משניים שנכתבו על ידי **חוקרים פלסטיניים** המנסים להבין, במבט פנימה, מה היו התהליכים אותם עברה החברה אליה הם שייכים ואשר הביאו אותה לאסון ממנו לא התאוששה עד עתה.

למרות היותו של הקורס בנוי באופן לינארי ומונח על גבי ציר הזמן, קרי מתחיל בשלהי התקופה העותמאנית ומסתיים עם סיום מלחמת העצמאות, עיקר הדיונים בכיתה יחוגו סביב הפאן החברתי והמרכיב הייחודי של החברה הפלסטינית אל מול המרחב ולעיתים רחוקות אל מול התנועה הציונית.

בנוסף לכך ננסה להבין את התפיסות הלאומיות שעומדות מאחורי כותבי המאמר ואת תפיסתם העצמית לא פחות מאשר את הנושאים במאמר עצמו. ננסה להסיר מעל עינינו את מסך התפיסות ההיסטוריות שלנו כישראלים ציונים, אמיתי וצודק ככל שיהיה, על מנת לראות את מהלך האירועים מזוויות העין הפלסטינית ומתוך כך להבין את המקום בו מונחת החברה הפלסטינית אז והיום באופן כן ועמוק יותר.

כאמור, כל שיעור יהיה מבוסס על מאמר שנכתב על ידי חוקר פלסטיני. כך ייחשפו הסטודנטים לכתיבה האקדמית הפלסטינית, על פניה השונים. רוב השיעור יהיה מורכב מדיון על נושאי המאמרים והסוגיות שעולות מהם ועליהם. כמעט בכל שיעור יוצג חומר ראשוני כגון עיתונים בני התקופה, קטעי ספרות ושירה על האירועים שנלמדו וכן קטעים מתוכנית הלימודים הפלסטינית שעוסקת בנושאים הרלוונטיים. חומר זה יסייע בהשלמת התמונה התרבותית שתתרום להעמקת הבנת הלך הרוח מבפנים.

למרות השאיפה להביא בעיקר כותבים פלסטיניים, יובאו במהלך הקורס כמה מאמרים שנכתבו על ידי חוקרים יהודים ישראלים. ראשית מפאת איכות המחקרים וייחודם לעומת כל דבר אחר שנכתב באותו הנושא ושנית לשם יצירת דיון הוגן במקומות בהם יש צורך להביא איזון אל מול הטענות הפלסטיניות.

מטרות הקורס:

1. להכיר את הגישות הרווחות בנראטיב הפלסטיני לאירועים שליוו את התפתחותה של הלאומיות הפלסטינית, משלהי התקופה העותמאנית ועד לשלהי מלחמת העצמאות, באמצעות קריאה של חומרים משניים שנכתבו על-ידי כותבים פלסטיניים.
2. להכיר את העמדה הפלסטינית בנוגע לציונות ואת הגורמים ההיסטוריים והחברתיים שעיצבו אותה בחמשת העשורים הראשונים של המאה העשרים כפי שמשקפת מתוך המאמרים.
3. לנסות ולשרטט את קווי המתאר הייחודיים של הלאומיות הפלסטינית מתוך המאמרים הנ"ל ומתוך חומרים ראשוניים, בני התקופה ואחרים.

חובות הקורס והרכב הציון בקורס:

עיקר הציון בקורס יהיה עבודה סופית בת כ-10 עמודים שתעסוק באחד מהנושאים החברתיים, ההיסטוריים או הפוליטיים שנידונו במהלך הקורס. הסטודנטים יוכלו לבחור מתוך רשימה שתפורסם לקראת אמצע הסמסטר או להציע נושא משלהם. אם ימצא הנושא מתאים להגדרה הנ"ל וראוי על-ידי המרצה ניתן יהיה לכתוב עליו את העבודה הסופית. העב תהיה סינתיזה של מקורות משניים אודות נושא היסטורי כגון אירוע, דמות, תופעה או תהליך וניתוחו באמצעות התימות והגישות שעלו בדיונים בכיתה. הדגש ינתן למקורות פלסטיניים וכותבים פלסטיניים.

בנוסף לכך יידרש כל סטודנט להגיש תרגיל כתיבה של שלושה עמודים על אירוע היסטורי מקומי שהיווה נקודת ציון חשובה בנראטיב הפלסטיני. גם כאן ינתן דגש על מקורות משניים פלסטיניים (לרבות מקורות בשפה הערבית למי שירצה).

- תרגיל כתיבה על אירוע היסטורי: 30%

- עבודת סיום: 70%

- ציון עובר בקורס: 60

- יש לקרוא את קריאת החובה לקראת כל שיעור.

פירוט השיעורים (מפגשים), הנושאים הנלמדים בכל שיעור וקריאת החובה והקריאה

המומלצת בכל שיעור:

1. **שיעור פתיחה- מהי פלסטין ומיהו פלסטיני? על שאלת ההגדרה הלאומית והקשר למרחב הטריטוריאלי בהקשר הפלסטיני.**
 - האם ניתן להגדיר את מהי פלסטין ומיהו פלסטיני ומה חשיבות ההגדרה בבואנו לעמוד על שורשי הלאומיות הפלסטינית?
 - האם ניתן לשים את האצבע על ההבדל בין הבסיס להגדרה העצמית הפלסטינית לעומת זו היהודית ומה ניתן ללמוד מכך על הפלסטינים?
2. **מתחילים מהסוף – מי אחראי על האסון? שאלת האחריות בכישלון התנועה הלאומית הפלסטינית וחשיבותה בהבנת מהלך האירועים.**
 - מה העמדות הפלסטיניות השונות לגבי חלקם של הפלסטינים באסון הלאומי שפקד אותם?
 - מהם הכוחות וזרמי המעמקים שפעלו בשלביה הראשונים של התפתחות הלאומיות הפלסטינית שניתן לזהותם כגורם מקדם בכישלון במבחן התוצאה ב-48'?

קריאת חובה

ח'אלידי, רשיד. *כלוב הברזל: סיפור מאבקם של הפלסטינים למדינה*. 2007, ירושלים: הוצאת ון-ליר והקיבוץ המאוחד. עמ' 16-45.

לעיון לקראת השיעור:

קריקטורה של חנט'לה מאת האומן נאג'י אלעלי

3. חוזרים להתחלה – התפתחות הלאומיות הפלסטינית בשלהי התקופה העותמאנית.

- מה מעגלי הזהות באימפריה העותמאנית בכלל ובארץ בפרט בעשור הראשון של המאה העשרים?
- כיצד פוגשת הלאומיות האירופאית את העמים הערביים באזור? כיצד מגיבים אליה הפלסטינים?
- האם ניתן לראות הבדל מעמדי/ גיאוגרפי ביחס לרעיון הלאומיות בארץ ומה ניתן ללמוד מכך על התפקידים שנועדו לשחקנים אלו מאחר יותר?

קריאת חובה

Nafi, Basheer. "Palestine at the end of the Ottoman Era: Age of Political Breakup." *The Muslim World* 84.3-4 (1994): 317-333.

לעיון לקראת השיעור:

כתרות מעיתון "פלסטיין", 2.8.1911

4. תגובתם של הפלסטינים לציונות לפני מלחמת העולם הראשונה.

- כיצד באו לידי ביטוי המתח המעמדי-תפיסתי בין המזרח למערב (בהקשר הגלובאלי) ביחס למהגרים היהודים?
- האם נודעה חשיבות להבדל בין היחס של הערבים ליהודים המקומיים לבין יחסם לעולים החדשים?
- האם ניכר שוני בגורמים להתנגדותם של הערבים לציונות על הרצף המעמדי-חברתי? כיצד עיצב שוני זה את היחס ללאומיות במעמדות השונים בחברה הפלסטינית?

קריאת חובה

למדן, יוסף. "הערבים והציונות", בתוך: *תולדות הישוב היהודי בא"י מאז העליה הראשונה*, ליסק, משה (עורך). ירושלים: מוסד ביאליק, 2009. כרך א', עמ' 215-256.

לעיון לקראת השיעור:

מכתב מאלעזר רוקח אל ליאון פינסקר באודיסה

5. הלאומיות הפטריוטית מתחדדת- בניית הזהות הפלסטינית בתחילת המנדט.

- מהם מעגלי הזהות של ערביי הארץ במרחב הזמן והמקום?
- מדוע דווקא בשנות העשרים של המאה העשרים התקבעה הזהות הפלסטינית כפי שהיא?
- מה הגורמים החברתיים והתרבותיים שעומדים בבסיס הזיקה של הפלסטינים ללאומיות בחסות מעצמה חיצונית?
- באיזה מקום העמידה זיקה זו את הפלסטינים אל מול היהודים בפני ממשלת המנדט?

קריאת חובה

Rashid Khalidi, "The Formation of Palestinian Identity: The Critical Years 1917-1923", in J. Jankowski and I. Gershoni (eds.), *Rethinking Nationalism in the Arab Middle East* (N.Y., 1997), pp. 171-190.

6. תורו של המופתי: עלייתו של אמין אלחוסני בהקשר הפוליטי והחברתי.

- מה מעמדן של המשפחות העירוניות המיוחסות בארץ ומה מקור כוחן?
- ממה מורכבת ההנהגה החברתית בארץ בשנות העשרים ומה יחסי הכוח בין הצדדים השונים?
- מה מקומה של הלאומיות בשיח בין צדדי ההנהגה השונים ובעמידתם מול הבריטים?
- לאיזה צד משתייך אמין אלחוסני ומה מקומה של המועצה האסלאמית העליונה בסלילת דרכו לבכורה?

קריאת חובה

Mattar, Philip. *The Mufti of Jerusalem: Al-Hajj Amin Al-Husayni and the Palestinian National Movement* (New York: Columbia University Press, 1992), pp. 1-32.

7. "ת'ורת אלבראק" - מאורעות תרפ"ט מהזווית הפלסטינית.

- מה הטענה הפלסטינית לפרוץ המאורעות?
- מה הטענה הפלסטינית לפרוץ המאורעות?
- מדוע פרופ' הלל כהן מזהה את המאורעות כקו פרשת מים ביחסים שבין הערבים והיהודים בארץ?
- כיצד חידדו המאורעות כל אחד ממעגלי הזהות הלאומיים (האסלאמי, הפאן-ערבי, הפלסטיני) והאם נודעה לכך השפעה חברתית?
- כיצד נחרטו המאורעות בנראטיב הפלסטיני?

קריאת חובה

כהן, הלל. תרפ"ט: שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי. 2013. ירושלים: כתר, עמ' 106-146, 152-160.

לעיון לקראת השיעור:

מאורעות תרפ"ט כפי שהם מופיעים בספר ההיסטוריה בתוכנית הלימודים הפלסטינית לכיתה י"ב.

8. שנות השלושים הבערות: העם לוקח את ההגה לידיים.

- מה החשיבות הגיאוגרפית והחברתית שנודעת להתלקחות והובלת המרד ב-36?
- אילו כוחות פנימיים פעלו מתחת לפני השטח בזמן המרד ומה היו תוצאותיהם?

- לאילו שינויים הנהגתיים וחברתיים הביא המרד ומה נשאר מזה כיום?

קריאת חובה

מוריס, בני. *קורבנות: תולדות הסכסוך הערבי-ציוני 1881-2001*. 2003. תל אביב: עם עובד, עמ' 121-157.

קריאה מומלצת:

W. F. Abboushi, "The Road to Rebellion: Arab Palestine in the 1930's", *Journal of Palestine Studies* 6:3 (Spring, 1977), pp. 23-46.

לעיון לקראת השיעור:

קטע מתוך תוכנית הלימודים הפלסטינית במקצוע ההיסטוריה לכיתות י"א

9. תוכנית החלוקה: האומנם סרבנות?

- כיצד הגיבו המנהיגים הפלסטיניים השונים לתוכנית החלוקה?

- מהם הטיעונים הפלסטיניים לסרבנות לתוכנית החלוקה?

- כיצד התקבעה תוכנית החלוקה בתודעה הפלסטינית, סוגיה שמהווה טיעון כה בסיסי בנראטיב הציוני?

קריאת חובה

Jamal al-Husseini, "Palestine Partition Denounced", *Vital Speeches of the Day*, 10/15/47, Vol. 14:1, pp. 2-9.

לעיון לקראת השיעור:

כתבה מעיתון "פלסטין" על תוכנית החלוקה.

10. הרג אוכלוסייה אזרחית: סוגיית דיר יאסין ומקרים אחרים במלחמה.

- מה הטענה הפלסטינית בסוגיית הרג האזרחים בדיר יאסין אל מול טענותיה של מדינת ישראל?

- האם ניתן למצוא קווי דמיון בין אירועי הטבח באוכלוסייה אזרחית במלחמה?

- מה השפעתם של אירועים אלו על טענת בריחת הפליטים וההפחדה?

קריאת חובה

Saleh Abdel Jawad, "Zionist Massacres: The Creation of the Palestinian Refugee Problem in the 1948 War," 59-89, 124-127

לעיון לקראת השיעור:

כותרות מעיתון "פלסטין" המסקר את האירוע

11. מהצד השני: מה באמת התרחש במסגד בלוד?

- מתודולוגיה היסטורית: דיון בשאלת המקורות העומדים בפני ההיסטוריון ומקומה של האג'נדה בכתיבה ההיסטורית.

- האם ניתן למצוא במאמרו של פרופ' קרמר התמודדות עם טענותיו הבסיסיות של עבד אלג'ואד?
- האם אכן נעשה שימוש מודע בהרג אזרחים במלחמה על מנת לגרום לבריחת האוכלוסייה הערבית?

קריאת חובה

Martin Kramer, "What Happened at Lydda," in Martin Kramer, *The War on Error: Israel, Islam, and the Middle East* (New Brunswick, NJ: Transaction, 2016), 169-190

לעיון לקראת השיעור:

צפיה בחלק מהסרט "באב אל-שמס" על פי ספרו של אליאס ח'ורי

12. סיכום המלחמה:

- אסון או מכה משמים: כיצד התקבעה הנכבה בתודעה הפלסטינית ומה חושב על כך קסטנטין זריק, מי שטבע את המונח ב'48?
- כיצד נראית החברה והפוליטיקה הפלסטינית לאחר המלחמה?
- מה מידת האחריות של הפלסטינים בנכשלותם הכלכלית והצבאית אל מול התנועה הציונית?

קריאת חובה

زريق, قسطنطين. معنى النكبة. بيروت: دار العلم للملايين, آب 1948. ص. 5-20.

הפנייה לתרגומו של יהודה שנהב שהרבני

<https://www.haokets.org/2014/09/05/%D7%9E%D7%A9%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A0%D6%B7%D7%9B%D6%BC%D6%B0%D7%91%D6%BC%D6%B8%D7%94>

13. הפכנו לפליטים.

- בשיעור ננסה להתחבר לתחושת הפליטות דרך סיפורו של ע'סאן כנפאני "ארץ התפוזים העצובים".
- נחזור לשאלת הפתיחה: מדוע בסופו של דבר הכל התפרק?

קריאת חובה:

כנפאני, ע'סאן. "ארץ התפוזים העצובים", בתוך: בלס, שמעון (עורך ומתרגם) *סיפורים פלסטיניים*, תל אביב: הוצאת עקד, 1970. עמ' 93-99.